

Ratko Vučetić

REGISTAR KAOSA

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske: Varaždinska županija, Međimurska županija, (ur.) Jasen Mesić, Zagreb, Ministarstvo kulture RH, 132 str.

U uvodnom dijelu publikacije, koji potpisuje Božo Biškupić, istaknuta je važnost hrvatske kulturne baštine u očuvanju identiteta, no i u razvojnoj strategiji Hrvatske, posebno gospodarskoj. Zaštita kulturne baštine u Hrvatskoj uređena je Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, a provodi je Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, preko dvanaest konzervatorskih odjela (Dubrovnik, Split, Šibenik, Zadar, Rijeka, Pula, Karlovac, Zagreb, Varaždin, Osijek, Požega, Gospić te odjeli u osnivanju: Bjelovar, Krapina, Sisak i Slavonski Brod) te Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u gradu Zagrebu. Temelj pravne zaštite kulturnih dobara s podacima o njihovom broju i vrsti upis je u Registar kulturnih dobara, javnu knjigu koja se sastoji od Liste zaštićenih kulturnih dobara, Liste kulturnih dobara od nacionalne važnosti i Liste preventivno zaštićenih dobara. Prema navodima u uvodnom tekstu, knjiga predstavlja prvo objavljivanje registra kulturnih dobara s namjerom da se s djelovanjem Uprave za zaštitu spomenika kulturne baštine upozna i šira javnost.

Registar nepokretnih kulturnih dobara ("povijesni gradovi, sela, kulturni krajolici i parkovi, arheološka nalazišta na kopnu i pod morem, memorijalni spomenici i područja, te pojedinačne građevine", str. 8) odabran je za objavljivanje zbog brojnosti ove vrste spomenika, njihove važnosti te dostupnosti i prisutnosti u svakodnevnom životu. Publikacija se pojavljuje u okviru nakladničkog niza *Nepokretna kulturna dobra*. Objavljeni podaci odraz su trenutnog stanja istraženosti i podložni su promjenama i dopunama.

Predgovor Jasena Mesića *Zaštita kulturne baštine na području Varaždinske i Međimurske županije* daje uvid u povijesne začetke interesa za proučavanje kulturnih dobara i njihovu zaštitu na području sjeverne Hrvatske te u djelovanje konzervatorskog odjela Ministarstva kulture u Varaždinu. Registar nepokretnih kulturnih dobara Varaždinske i Međimurske županije donosi opis s osnovnim podacima do sada zaštićenih kulturnih dobara unesenih u Listu preventivno zašti-

ćenih i registriranih kulturnih dobara. Popis, tj. registar, strukturiran je prema administrativnoj pripadnosti županiji, gradu, općini i naselju. Unutar svake teritorijalne jedinice spomenici su navedeni prema abecednom redoslijedu. Prema dosadašnjoj evidenciji, na području Varaždinske županije zaštićeno je 156 kulturnih dobara, a u Međimurskoj županiji njih 33.

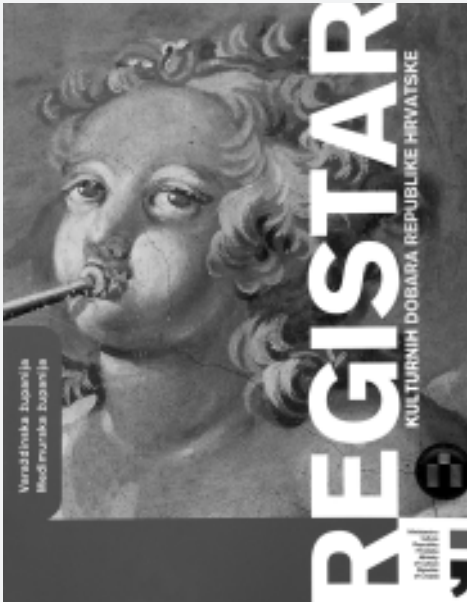
Najveći dio publikacije obuhvaća popis spomenika, s podacima organiziranim u 188 kataloških jedinica (ukupan broj registriranih i preventivno zaštićenih kulturnih dobara razlikuje se od broja iznesenog u predgovoru - 189). Pojedina kataloška jedinica ilustrirana je fotografijom koja zauzima polovicu prostora namijenjenog pojedinom spomeniku i tekстом koji ne prelazi sedam redaka (povijesno-urbane cjeline opisane su u dvadesetak redaka). Tekstualni dio sadrži opis položaja, tj. smještaja pojedinog spomenika u prostoru, kratak opis s razvojnim razdobljima, njegovo vrednovanje i, zaključno, donosi podatke o upisu u Registar: lokalitet/adresa, vrsta, vrijeme i pravni status/broj rješenja. Podaci o upisu u Registar, navedeni ispod opisa pojedinog spomenika često su nedosljedno ispunjeni. Ponegdje nedostaje "vrijeme izgradnje", pa i naziv lokaliteta/adresa (za područje Međimurske županije, ovaj podatak je unesen sporadično, uz pojedine spomenike). Knjiga je opremljena dvama kartografskim prikazima: preglednom kartom županije (zapravo kartom Hrvatske s podjelom na županije) i kartom Varaždinske i Međimurske županije s unesenim lokalitetima, označenim brojcima, onako kako su navedeni i u popisu. Prikazani prostor županija nije podijeljen na administrativne jedinice. Radi lakšeg snalaženja na kraju knjige priloženi su indeks kulturnih do-

bara i indeks naselja. Neuobičajeno, knjiga nema popisa literature, CIP, ISBN, pa ni godinu izdanja.

Nedostaci knjige očiti su već u uvodnim tekstovima gdje manjkaju objašnjenja koja bi pojasnila razliku između registriranih i preventivno zaštićenih spomenika te kriterije njihova vrednovanja, kao i korištenu terminologiju. Možda su ti podaci trebali biti izneseni u uvodnim tekstovima čiji su autori navedeni u impresumu (S. Nikšić i Ž. Trstenjak), no tih tekstova u knjizi nema?! Kako je u uvodnom dijelu i spomenuto, knjiga je prvo objavljivanje Registra, no isti navod o "prvom u planiranom nizu kataloških prikaza popisa kulturno-povijesnih vrijednosti prostora" naći ćemo i u *Popisu nepokretnih kulturnih dobara Karlovačke županije* (Zagreb-Karlovac, 2001.), također u izdanju Ministarstva kulture. Spomenimo uzgred da su još 1956. u redakciji Anđele Horvat objavljeni *Spomenici u Hrvatskoj - izbor spomenika arhitekture i likovnih umjetnosti*, vjerojatno jedan od prvih pokušaja objavljivanja dotadašnje evidencije spomenika kulture.

Nepokretna kulturna dobra podijeljena su prema "vrsti" na arheološke lokalitete, sakralne i civilne spomenike uz koje je navedena oznaka "pojedinačno kulturno dobro" te na povijesno-urbane cjeline. Šarenilo izraza i termina kojima su određene pojedine vrste nepokretnih kulturnih dobara otežava snalaženje i njihovo pronalaženje u indeksu. Među arheološkim lokalitetima spominje se i "arheološka zona" (Bistričak u Jalžabetu), što vjerojatno označava širi prostor, ali i "arheološko nalazište" (u Svetom Martinu na Muri - antički grad Halycanum), za koje se također može pretpostaviti da se rasprostire na većem pod-

ručju. Nadalje, u indeksu su navedeni i *Lokalitet Šincekova jama*, *Špilja Vindija*, ali i *Villa rustica*, a iz sadržaja kataloških jedinica doznat ćemo da se radi o “arheološkim lokalitetima”. U istu kategoriju uvrštene su i brojne utvrde (burgovi, utvrđeni plemićki gradovi?), tretirane samo kao arheološki lokaliteti, iako su arhitektonske strukture u većini slučajeva vrlo prepoznatljive. Uz pojedine arheološke lokalitete bilo bi poželjno preciznije odrediti i njihov karakter, radi li se o pojedinačnim ili o “mješovitim” nalazima (nepokretna i pokretna kulturna dobra) te bi umjesto fotografija za ilustraciju trebalo priložiti kartu nalazišta.

Velik dio zaštićenih kulturnih dobara odnosi se na skupinu koja je prema vrsti određena kao sakralna. Kulturna dobra koja pripadaju toj skupini navode se kao župne crkve, kapele, zatim samo kao crkve (odnosi se na kapele, župne i samostanske crkve). Uz župne crkve, valjda kao dio iste zaštićene cjeline, često se navodi i kurija župnog dvora. Logičnije bi bilo koristiti se samo terminom župna kurija ili

župni dvor. Sustav označavanja sakralnih spomenika bio bi pregledniji i logičniji kada bi bio ujednačen prema funkcijama - župna crkva, kapela, samostanska crkva.

Civilnim kulturnim dobrima označeni su dvorci, kurije (spominje se i “plemićka kurija” u Čačincu), Kaštel (u Varaždinskim Toplicama), Stari grad (u Varaždinu), majur, marof, gradska kula (u Varaždinu), Kula (u Gornjem Knežincu), kuće, zgrade, tradicijska kuća, stara vijećnica (u Petrijancu), pa čak i jedna “ugaona prizemnica” (u Donjoj Dubravi). Bilo bi zanimljivo znati koje su karakteristike takvih određenja i na čemu se primjerice temelji razlikovanje kuće, zgrade i ugaone prizemnice. Pod oznakom “Ludbreg, Petra Zrinskog 1” u indeksu kulturnih dobara skriva se kuća - “važna urbana sastavnica središta Ludbrega”. Nadalje, sam termin “civilno kulturno dobro” zamijenio je do sada uvriježeni izraz “profano” (svjetovno), koji je ipak obuhvatniji. Izraz “civilno” (građansko) ne može okarakterizirati brojne utvrde ili kurije i dvorce čiji su vlasnici bili feudalci.

Nije jasna ni oznaka pojedinačnog kulturnog dobra, povezana s civilnim i sakralnim građevinama. Može se postaviti pitanje zbog čega su župna crkva i župni dvor, koji često nisu u neposrednoj blizini, a nemaju ni istu namjenu, označeni kao pojedinačno kulturno dobro? Upitno je i određenje “dvorca Draškovića s perivojem” u Trakošćanu pojedinačnim kulturnim dobrom kada se i u kataloškoj jedinici govori o cjelini (spominju se perivoj i park-šuma, ali se ne navode jezero, dvorska kapela i gospodarske zgrade).

Različitim terminima određene su i “povijesno-urbane cjeline”: “povijesno-urbanistička

cjelina grada Varaždina”, “urbanistička i arheološka cjelina Ludbrega” i “urbana cjelina” (Čakovec i Varaždinske Toplice). Kako slijedi iz teksta kataloške jedinice Varaždinskih Toplica, “povijesna urbanistička cjelina današnjih Varaždinskih Toplica, nastala u tijeku stoljeća na terasastim padinama Topličke gore, koja svojom urbanističkom kompozicijom slijedi konfiguraciju tla i trase antičkih i suvremenih putova, specifičan je primjer arheološke, ruralne, fortifikacijske i urbano-kupališne cjeline”. Očigledno se ne treba zamarati preciznijim određenjima, kada je i tako sve obuhvaćeno. Ili možda nije? Povijesno-urbane cjeline ilustrirane su zračnim snimkama sa žuto označenim obuhvatom zaštićenog prostora. Specifičnost je Varaždinskih Toplica da taj “žutim označen prostor” nigdje ne završava (str. 92, 93).

Neujednačenost u korištenju termina očita je i u primjeru pilova i poklonaca, koji se nazivaju “kipovima” (kip sv. Ivana Nepomuka u Velikom Bukovcu), “kamenim spomenicima” (kameni spomenik sv. Ivana Nepomuka u Varaždinu), a pojavit će se i “zdenac s kipom” sv. Ivana Nepomuka (Vinica).

Kako je i prije spomenuto, polovica sadržaja pojedine kataloške jedinice odnosi se na ilustraciju - fotografiju (tek je uz dvorac u Ludbregu objavljen i jedan presjek). Zbog smanjenog opsega teksta, svedenog na nekoliko redaka i smanjene mogućnosti fotografskog prikaza, često je teško povezati ilustraciju i sadržaj teksta (arheološki lokaliteti ili npr. pil s likom trpećeg Isusa u Majerju - u tekstu je navedeno kako je “na stupu naslikana Marija”, dok se na fotografiji vidi da se radi o skulpturi). Gotovo u pravilu nema ilustracije župnog dvora, koji se učestalo navodi uz cr-

kvu, a izbor fotografija ponekad je neobičan. Na zračnim snimkama kojima su ilustrirana zaštićena naselja nisu naznačene i pojedine zaštićene zgrade (bilo bi preglednije da su “povijesno-urbane cjeline” ilustrirane i planovima naselja).

Vrednovanje pojedinih spomenika uglavnom je svedeno na uobičajene fraze, primjerenoje turističkim vodičima. Tako je pil Madone u Bednji okarakteriziran kao “vrsno kamenorezbarsko djelo klasične ljepote i monumentalnosti”, a župna crkva Sv. Petra i Pavla u Cvetlinu “odlikuje se skladom, posebno izraženim u raščlambi vanjštine, primjerenoj vremenu u kojem je nastala”. Za pavlinski mazar u Varaždinu kaže se da je “izveden u duhu varaždinske varijante rokoko stila”, a na primjeru uršulinske crkve Rođenja Isusova i kompleksa uršulinskog samostana u Varaždinu “može se pratiti razvoj baroknog stila”. Bolje nisu prošle ni povijesno-urbane cjeline, pa se tako za Varaždin kaže: “osnovna je značajka Varaždina njegov kontinuiran razvoj od 12. do 20. stoljeća, u tijeku kojeg je, usprkos mnogim nedaćama (požarima) svako razdoblje ostavilo svoj trag”. U predgovoru je navedeno da je povijesna jezgra Varaždina predložena za upis na Listu svjetske baštine UNESCO-a, na temelju opsežne dokumentacije koju je priredio Konzervatorski odjel u Varaždinu. Zar se iz te opsežne dokumentacije nije mogao izvući i kakav konkretniji podatak?

Nije jasno zašto u prikazu pojedinih zaštićenih zgrada povijesne jezgre Varaždina nedostaju npr. zgrada oružane - žitnice grofova Celjskih, gradska vijećnica, palača Sermage ili gradsko kazalište? Nedostaju i “utvrde” Bisag, Vinica i Ivanec (arheološki lokalitet), pa i župna crkva u Vinici. Prema koncentraciji

spomenika (što je teško vizualizirati jer nema priloženih planova) očito je da bi se povijesne jezgre Vinice i Petrijanca mogle ili i morale zaštititi kao povijesno-urbane cjeline. Uzgred dodajmo da je “stara vijećnica” u Petrijancu neobično okarakterizirana: “specifično oblikovanje vijećnice čini je jedinstvenom i različitom od svih seoskih općinskih zgrada”. Petrijanec nije bio selo, već trgovište (uostalom kao i Vinica), a ni “vijećnice” 18. stoljeća nisu bile uobičajene za seoska naselja (u Registru se osim te ne spominje nijedna druga seoska vijećnica). Nejasno je i zbog čega među zaštićenim zgradama Čakovca (zaštićena je urbana cjelina, župna crkva Sv. Nikole s franjevačkim samostanom i Stari grad) nema nijedne “civilne” zgrade, pa ni Trgovačkog casina, koji je spomenut u kataloškoj jedinici o urbanoj cjelini Čakovec. U popisu zaštićenih kulturnih dobara malen je broj tradicijskih kuća, nema ruralnih naselja ni in-

dustrijske arhitekture, a čudi i malen broj zgrada sagrađenih u 19. i 20. stoljeću (većinom prema vrsti navedene kao memorijalne).

Konačno, što bi trebalo reći na ovakav Registar kulturnih dobara? Očigledno se radilo na brzinu i površno, bez uvida u literaturu. Nadajmo se da su pojedini spomenici u mjerodavnom zavodu ipak bolje dokumentirani, pa i zaštićeni, nego je to prikazano u ovoj knjizi, koja je odraz kaotičnog stanja u službi zaštite, ali i u struci povijesti umjetnosti u Hrvatskoj.

Dobra ilustracija ove knjige bio bi (umjesto lika na naslovnici za koji se nigdje ne navodi ni tko je ni odakle je) vinički pranger, “sramotni stup”, koji je imao “dvojaku funkciju; kao stup srama i kao mjera, za koju su se prikiivali ‘zlotvori’ i oni koji su se služili ‘krivom mierom’.”